

Viața și moartea în pandemie

Nicolae Sfetcu

03.10.2020

Sfetcu, Nicolae, " *Viața și moartea în pandemie* ", SetThings (3 octombrie 2020), DOI: 10.13140/RG.2.2.17900.59528, URL = <https://www.telework.ro/ro/viata-si-moartea-in-pandemie/>

Email: nicolae@sfetcu.com

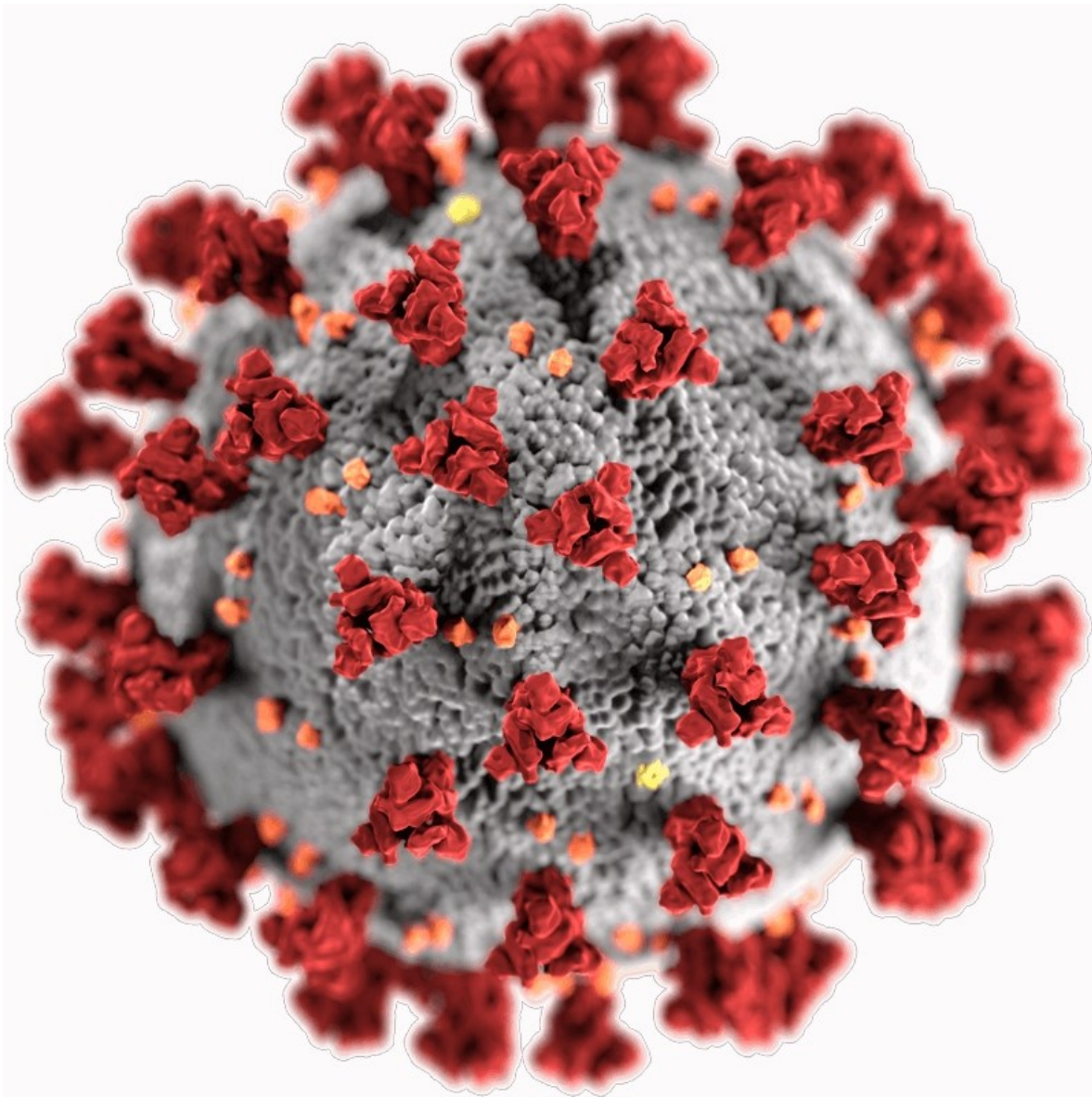
Acest articol este licențiat sub Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International. Pentru a vedea o copie a acestei licențe, vizitați <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>.

Abstract

O scurtă retrospectivă a virusul COVID-19 care a cauzat actuala pandemie, a ciclului său de viață și a istoriei sale. Reacții, măsuri și efecte ale pandemiei COVID-19. O prezentare a diverselor abordări filosofice, cu accent pe filosofia morții, ecopsihanaliză, și apel la filosofii lui Sigmund Freud și Albert Camus.

Cuvinte cheie: virus: COVID-19, pandemie, filosofie, filosofia morții, ecopsihanaliză, Sigmund Freud, Albert Camus.

Coronavirusul este un virus ARN care provoacă infecții ale tractului respirator de diferite gravități, de la răceală obișnuită la versiuni letale (SARS, MERS și COVID-19). Simptomele diferă în funcție de animale. Pentru coronavirus la om încă nu există vaccinuri sau medicamente care să prevină sau să trateze infecțiile.

(Ilustrare a virionului SARS-CoV-2 (Giaino 2020))

- Roșu: proteine spike (S)
- Gri: anvelopă bistrat lipidic
- Galben: proteine anvelopă (E)
- Portocaliu: proteine membrană (M)

Coronavirusul a fost descoperit în anii 1930, la puii domestici. (Estola 1970) În anii 1940 au fost izolați alți doi coronavirusi animali. (McIntosh 1974) Coronavirusii umani au fost descoperiți în anii 1960. (Kahn și McIntosh 2005) June Almeida, la Spitalul St. Thomas din Londra, a vizualizat coronavirusul prin microscopie electronică în 1967, evidențiind ulterior legăturile morfologice dintre ei. (Almeida 2008) În 2003, în urma izbucnirii sindromului respirator acut sever (SARS) în Asia, Organizația Mondială a Sănătății (OMS) a denumit oficial coronavirusul respectiv SARS-CoV. Peste 8.000 de persoane au fost infectate, aproximativ zece la sută dintre ele au murit. (Li et al. 2005) Ulterior au fost identificați o mulțime de coronavirusi umani, inclusiv HCoV NL63 în 2004, HCoV HKU1 în 2005, MERS-CoV în 2012 și SARS-CoV-2 în 2019. (Zhu et al. 2020)

Un ciclu de viață a unui coronavirus include

1. Intrarea în celulă (Simmons et al. 2013)
2. *Translația genomului*: genomul ARN al virusului intră în citoplasmă celulară acționând ca un mesager ARN. (Fehr și Perlman 2015)
3. *Replicarea* - transcrierea: proteine nestructurale se coagulează pentru a forma un complex prin care se replică și transcrie ARN dintr-o catena ARN. (Fehr și Perlman 2015) Prin replicare se reproduce genomul viral, (Fehr și Perlman 2015) iar prin transcriere complexul este capabil de recombinare genetică când cel puțin două genomuri virale sunt prezente în aceeași celulă infectată. (Payne 2017, 17) Recombinarea ARN determină variabilitatea genetică a coronavirusului. (Su et al. 2016)
4. *Asamblare și eliberare*: ARN-ul genomic cu sens pozitiv replicat devine genomul virusurilor descendenți. Transcrierea ARN are loc în interiorul reticulului endoplasmic.

Interacțiunile dintre proteine conduc la asamblarea virușilor, care sunt apoi eliberați din celula gazdă prin exocitoză și pot infecta alte celule gazdă. (Fehr și Perlman 2015)

5. *Transmitere*: Purtătorii de viruși îi pot transmite în mediu, (Cui, Li, și Shi 2019) în funcție de speciile de coronavirus, prin aerosoli, fomită sau pe cale fecal-orală. (Decaro 2011a) Coronavirusul SARS se transmite prin aerosoli. (Decaro 2011b)

Se estimează că primul coronavirus a apărut relativ recent, cca. 8000 î.e.n., deși unele modele îl plasează cu 55 de milioane de ani în urmă, implicând o coevoluție pe termen lung cu lilieci și specii aviare. (Wertheim et al. 2013) Lilieci și păsările, ca vertebre zburătoare cu sânge cald, sunt un rezervor natural ideal pentru bazinul genei coronavirus, permițând evoluția și diseminarea extensivă a coronavirusurilor. (Woo et al. 2012)

În decembrie 2019 a fost raportat un focar de pneumonie la Wuhan, China, (Board 2020) cu o nouă tulpină de coronavirus (World Health Organization 2020d) numită 2019-nCoV de Organizația Mondială a Sănătății (OMS), (World Health Organization 2020b) apoi redenumită SARS-CoV-2 de către Comitetul internațional pentru taxonomia virusurilor. Virusul are o similitudine de 96% cu coronavirusul liliacului. (CohenJan. 26, 2020, și Pm 2020)

Organizația Mondială a Sănătății a declarat focarul COVID-19 ca o îngrijorare urgentă pentru sănătatea publică la 30 ianuarie 2020, și o pandemie la 11 martie. (World Health Organization 2020c) Pandemia a provocat perturbări sociale și economice globale, cele mai mari de la recesiunea globală declanșată de Marea Depresiune, (IMFBlog 2020) și foamete globală care a afectat 265 de milioane de oameni. (United Nations 2020)

Printre primele reacții de la începutul pandemiei a fost căutarea unor vinovați pentru începutul și răspândirea acesteia. S-au accentuat astfel prejudecățile, xenofobie și rasismul față de persoanele de origine chineză, (Burton 2020) și teoriile conspirației. Persoanele din Italia (prima

țară din Europa care a experimentat un focar grav de COVID-19) au suferit, de asemenea, urmare a suspiciunilor și xenofobiei. (Nadeau 2020) De asemenea, discriminarea împotriva musulmanilor din India a escaladat după ce autoritățile indiene au identificat ca focar de pandemie o adunare a unui grup misionar islamic. (Kolachalam 2020) În Paris, minoritățile etnice s-au plâns de acțiuni discriminatorii ale poliției în timpul carantinei. (Dodman 2020) În Coreea de Sud, comunitatea LGBTQ a fost învinuită de unii pentru răspândirea virusului. (Thoreson 2020) Chiar și în China a crescut, în această perioadă, xenofobia și rasismul împotriva nerezidenților, în special a persoanelor de culoare. (Asiedu 2020)

Una din măsurile cele mai contestate luate pe plan global în pandemia COVID-10, este distanțarea socială (denumită ulterior distanțare fizică pentru a nu se dezvolta asocieri sociale negative). Metodele de distanțare socială includ carantine; restricții de călătorie, închiderea școlilor, locurilor de muncă, stadioanelor, teatrelor sau a centrelor comerciale. (World Health Organization 2020a) Necooperarea cu măsuri de distanțare în unele zone a contribuit la extinderea în continuare a pandemiei. Opoziția față de distanțarea socială a venit inclusiv de la unii epidemiologi heterodocși. (Farr 2020)

Pandemia a afectat și sistemele politice din mai multe țări, determinând suspendarea activităților legislative, (Tumilty 2020) și reprogramarea alegerilor. (Corasaniti și Saul 2020)

Măsurile luate pentru combaterea pandemiei au permis o extindere neobișnuit de mare a puterii guvernamentale, mulți sociologi fiind îngrijorați de faptul că statul va renunța cu greu, după atenuarea pandemiei, la această putere, existând o mulțime de precedente istorice în acest sens.

În opinia lui Rocco Ronchi, (Foucault, Agamben, și Benvenuto 2020) măsurile luate în actuala pandemie confirmă teza lui Foucault că puterea actuală este biopolitică. El vede virusul ca prezentând caracteristica unui eveniment, posedând și „virtutea” sa (“spre deosebire de faptele

simple, evenimentele posedă o „virtute”, o forță, o proprietate, o viziune, adică fac ceva”). Evenimentele sunt traumatice, producând transformări care înainte de a avea loc sau chiar de a fi posibile. Astfel, evenimentele generează posibilitatea „reală”. Rezultă că „virtutea” unui eveniment constă astfel în a face posibile metode operaționale, care „înainte” erau pur și simplu imposibile, de neimaginat.

Filosoful Slavoj Zizek, în *Coronavirus is 'Kill Bill'-esque blow to capitalism and could lead to reinvention of communism (Op-Ed)*, afirmă că „coronavirusul ne va obliga, de asemenea, să reinventăm comunismul bazat pe încrederea în oameni și în știință”, împotriva rasismului și extinderea noilor naționalisme. Virusul ar fi dat, astfel, o lovitură severă capitalismului. (Zizek 2020)

Byung-Chul Han, în *La emergencia viral y el mundo de mañana. Byung-Chul Han, el filósofo surcoreano que piensa desde Berlín*, consideră individul ca un jucător posibil activ, care să nu considere transformarea ca sigură. Rațiunea umană va trebuie să învingă virusul. (Han 2020)

Giorgio Agamben, în, a susținut că măsurile de carantinare consolidează mecanismele guvernamentale împotriva libertăților individuale. (Agamben 2020)

Jorge González Arocha, în *Philosophy, Social Death and the Necessary Ethical Turn After Covid-19* discută despre moartea socială și transformarea etică implicate de pandemia COVID-19. O criză a modului în care trăim, dar și a modului în care murim. (Gonzalez Arocha 2020) În filosofia morții, pe fondul actualei pandemii COVID-19, Arocha distinge mai multe etape cronologice: primul stadiu a fost ignoranța, aproape negarea, când virusul a fost văzut doar ca ceva improbabil. Ulterior au început să apară imaginile morților din Italia, moartea, devenind reală, cu probleme implicate atât medicale cât și sociologice și politice. O etapă intermediară (în special în SUA) a fost cea care neagă adevărata natură a virusului. Au urmat demonstrațiile și protestele

împotriva carantinării, și negarea eficacității virusului ca o negare a posibilității de a muri. Situația în care ne aflăm astăzi dezvăluie slăbiciunea mecanismelor construite pentru a ascunde moartea reală. În final, criza economică ajunge să fie considerată mai importantă decât orice altă criză existențială.

Pentru analiza pandemiei COVID-19, Dodds și Settemsdal (Dodds 2020) apelează la un concept propriu, ecopsihanaliza, un dialog între psihanaliză, știință, filosofie, teoria complexității, estetică și ecologie, cu un accent special pe relațiile noastre cu inuman și schimbările climatice. Ecopsihanaliza consideră pământul și mintea ca fiind împletite, interconectate într-o multitudine de ansambluri și deveniri. COVID-19 ne solicită să explorăm ciudata ecologie a naturii care se învâрте în jurul nostru și prin noi și amenință să ne distrugă.

Virusul ne-a dat șansa de a lua o pauză și ”a regândi trenul fugar al civilizației noastre înainte de a se sparge de zidul ecologic către care se îndrepta cu o viteză accelerată care arată cât de repede se poate schimba societatea”. Coronavirusul, afirmă Dodds, (Dodds 2020) ne face pe toți prea conștienți de problema morții, obsesie de care încercăm să scăpăm pe măsură ce urmărim bilanțurile zilnice ale morților și curbele exponențiale de creștere. Conform lui Freud în „*Thoughts for the Times on War and Death*”, (Freud 1964) „Am arătat o tendință inconfundabilă de a da moartea de o parte, de a o elimina din viață. Am încercat să o ascundem, o atitudine față de moarte care are un efect puternic asupra vieții noastre. Viața este sărăcită astfel, pierde din interes.” Ca și în cazul războiului, pandemiile elimină „tratamentul convențional al morții. Moartea nu va mai fi negată; suntem obligați să credem în ea. . . . Viața a devenit, într-adevăr, din nou interesantă.” Războiul și pandemiile, afirmă Dodds, deși par inevitabile, trebuie să ne împotrivism acestora. (Dodds 2020) Dar, fiind obligați să ne confruntăm cu moartea, ne face să ne simțim vii chiar și în timp ce murim. Războiul, continuă Freud, „ne dezbracă de acrețiile ulterioare ale civilizației și

dezvăluie omul primordial din fiecare dintre noi. Ne obligă încă o dată să fim eroii care nu pot crede în propria lor moarte; ștampilează pe străini ca dușmani, a căror moarte urmează să fie adusă sau dorită; ne spune să ignorăm moartea celor pe care îi iubim”. (Freud 1964)

Albert Camus afirmă și el că nu poate exista o victorie finală împotriva morții: „bacilul ciumei nu moare niciodată și nu dispare definitiv. . . avea să vină ziua când, pentru nenorocirea și iluminarea oamenilor, își va trezi din nou șobolanii și îi va trimite să moară într-un oraș fericit.” (Camus 1972)

”Fiecare dintre noi are ciurma în el. . . trebuie să ne veghem la nesfârșit, ca nu cumva, într-un moment neglijent, să respirăm pe fața cuiva și să-i dăm infecția. Ceea ce este natural este microbul. Restul, sănătate, integritate, puritate. . . este un produs al voinței umane, al unei vigilențe care nu trebuie să se clatine niciodată.” (Camus 1972)

Stranietatea ecologică a coronavirusului, afirmă Dodds, (Dodds 2020) ne oferă o șansă de a regândi ce este cu adevărat important, și șansa unei culturi globale. COVID-19 a dus la destabilizarea dramatică a sistemelor economice și sociale ale lumii, cu rezultate imprevizibile și complexe.

Freud a recunoscut că solidaritatea în fața unei catastrofe naturale este „una dintre puținele impresii plăcute și exaltante pe care omenirea le poate oferi”. Ea este testată astăzi, când omenirea se confruntă cu una din cele mai mari crize din istoria sa modernă. (Freud 1964)

Bibliografie

- Agamben, Giorgio. 2020. „L'invenzione di un'epidemia”. Quodlibet. 2020. <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>.
- Almeida, Joyce. 2008. „June Almeida (Née Hart)”. *BMJ* 336 (7659): 1511–1511. <https://doi.org/10.1136/bmj.a434>.
- Asiedu, Kwasi Gyamfi. 2020. „After Enduring Months of Lockdown, Africans in China Are Being Targeted and Evicted from Apartments”. Quartz Africa. 2020. <https://qz.com/africa/1836510/africans-in-china-being-evicted-from-homes-after-lockdown-ends/>.
- Board, The Editorial. 2020. „Opinion | Is the World Ready for the Coronavirus?” *The New York Times*, 29 ianuarie 2020, sec. Opinion. <https://www.nytimes.com/2020/01/29/opinion/coronavirus-outbreak.html>.
- Burton, Nylah. 2020. „The Coronavirus Exposes the History of Racism and «Cleanliness»”. Vox. 7 februarie 2020. <https://www.vox.com/2020/2/7/21126758/coronavirus-xenophobia-racism-china-asians>.
- Camus, Albert. 1972. *La Peste*. French & European Pubns.
- CohenJan. 26, Jon, 2020, și 11:25 Pm. 2020. „Wuhan Seafood Market May Not Be Source of Novel Virus Spreading Globally”. Science | AAAS. 26 ianuarie 2020. <https://www.sciencemag.org/news/2020/01/wuhan-seafood-market-may-not-be-source-novel-virus-spreading-globally>.
- Corasaniti, Nick, și Stephanie Saul. 2020. „16 States Have Postponed Primaries During the Pandemic. Here's a List.” *The New York Times*, 10 august 2020, sec. U.S. <https://www.nytimes.com/article/2020-campaign-primary-calendar-coronavirus.html>.
- Cui, Jie, Fang Li, și Zheng-Li Shi. 2019. „Origin and Evolution of Pathogenic Coronaviruses”. *Nature Reviews Microbiology* 17 (3): 181–92. <https://doi.org/10.1038/s41579-018-0118-9>.
- Decaro, Nicola. 2011a. „Alphacoronavirus‡”. În *The Springer Index of Viruses*, ediție de Christian Tidona și Gholamreza Darai, 371–83. New York, NY: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-95919-1_56.
- . 2011b. „Betacoronavirus‡”. În *The Springer Index of Viruses*, ediție de Christian Tidona și Gholamreza Darai, 385–401. New York, NY: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-95919-1_57.
- Dodds, Joseph. 2020. „Elemental Catastrophe: Ecopsychanalysis and the Viral Uncanny of COVID-19”. *Stillpoint Magazine* (blog). 8 aprilie 2020. <https://stillpointmag.org/articles/elemental-catastrophe-ecopsychanalysis-and-the-viral-uncanny-of-covid-19/>.
- Dodman, Benjamin. 2020. „Violence Flares in Tense Paris Suburbs as Heavy-Handed Lockdown Stirs ‘Explosive Cocktail’”. France 24. 21 aprilie 2020. <https://www.france24.com/en/20200421-violence-flares-in-tense-paris-suburbs-as-heavy-handed-lockdown-stirs-explosive-cocktail>.
- Estola, T. 1970. „Coronaviruses, a New Group of Animal RNA Viruses”. *Avian Diseases* 14 (2): 330–36. <https://doi.org/10.2307/1588476>.
- Farr, Christina. 2020. „Sweden Kept Its Country Relatively Open during the Coronavirus Pandemic, but Its Elderly Paid a Price”. CNBC. 17 iulie 2020. <https://www.cnbc.com/2020/07/17/how-sweden-fought-coronavirus-and-what-went-wrong.html>.

- Fehr, Anthony R., și Stanley Perlman. 2015. „Coronaviruses: An Overview of Their Replication and Pathogenesis”. În *Coronaviruses: Methods and Protocols*, ediție de Helena Jane Maier, Erica Bickerton, și Paul Britton, 1–23. Methods in Molecular Biology. New York, NY: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-2438-7_1.
- Foucault, M., G. Agamben, și S. Benvenuto. 2020. „Coronavirus and Philosophers | European Journal of Psychoanalysis”. 2020. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>.
- Freud, Sigmund. 1964. *Thoughts for the Times on War and Death (1915)*. Hogarth Press.
- Giamo, Cara. 2020. „The Spiky Blob Seen Around the World”. *The New York Times*, 1 aprilie 2020, sec. Health. <https://www.nytimes.com/2020/04/01/health/coronavirus-illustration-cdc.html>.
- Gonzalez Arocha, Jorge. 2020. „Philosophy, Social Death and the Necessary Ethical Turn after COVID-19”. SSRN Scholarly Paper ID 3599774. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3599774>.
- Han, Byung-Chul. 2020. „La emergencia viral y el mundo de mañana. Byung-Chul Han, el filósofo surcoreano que piensa desde Berlín”. EL PAÍS. 21 martie 2020. <https://elpais.com/ideas/2020-03-21/la-emergencia-viral-y-el-mundo-de-manana-byung-chul-han-el-filosofo-surcoreano-que-piensa-desde-berlin.html>.
- IMFBlog. 2020. „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression”. *IMF Blog* (blog). 2020. <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>.
- Kahn, Jeffrey S., și Kenneth McIntosh. 2005. „History and Recent Advances in Coronavirus Discovery”. *The Pediatric Infectious Disease Journal* 24 (11): S223. <https://doi.org/10.1097/01.inf.0000188166.17324.60>.
- Kolachalam, Namrata. 2020. „Indian Muslims Are Being Scapegoated for the Coronavirus”. *Slate Magazine*. 9 aprilie 2020. <https://slate.com/news-and-politics/2020/04/tablighi-jamaat-india-muslims-coronavirus.html>.
- Li, Fang, Wenhui Li, Michael Farzan, și Stephen C. Harrison. 2005. „Structure of SARS Coronavirus Spike Receptor-Binding Domain Complexed with Receptor”. *Science* 309 (5742): 1864–68. <https://doi.org/10.1126/science.1116480>.
- McIntosh, Kenneth. 1974. „Coronaviruses: A Comparative Review”. În *Current Topics in Microbiology and Immunology / Ergebnisse Der Mikrobiologie Und Immunitätsforschung*, ediție de W. Arber, R. Haas, W. Henle, P. H. Hofschneider, N. K. Jerne, P. Koldovský, H. Koprowski, et al., 85–129. Current Topics in Microbiology and Immunology / Ergebnisse Der Mikrobiologie Und Immunitätsforschung. Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-65775-7_3.
- Nadeau, Barbie Latza. 2020. „Italy Shows Just How Crazy Coronavirus Panic Can Get”. *The Daily Beast*, 29 februarie 2020, sec. travel. <https://www.thedailybeast.com/italy-shows-just-how-crazy-coronavirus-panic-can-get>.
- Payne, Susan. 2017. „Chapter 17 - Family Coronaviridae”. În *Viruses*, ediție de Susan Payne, 149–58. Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-803109-4.00017-9>.
- Simmons, Graham, Pawel Zmora, Stefanie Gierer, Adeline Heurich, și Stefan Pöhlmann. 2013. „Proteolytic Activation of the SARS-Coronavirus Spike Protein: Cutting Enzymes at the Cutting Edge of Antiviral Research”. *Antiviral Research* 100 (3): 605–14. <https://doi.org/10.1016/j.antiviral.2013.09.028>.

- Su, Shuo, Gary Wong, Weifeng Shi, Jun Liu, Alexander C. K. Lai, Jiyong Zhou, Wenjun Liu, Yuhai Bi, și George F. Gao. 2016. „Epidemiology, Genetic Recombination, and Pathogenesis of Coronaviruses”. *Trends in Microbiology* 24 (6): 490–502. <https://doi.org/10.1016/j.tim.2016.03.003>.
- Thoreson, Ryan. 2020. „Covid-19 Backlash Targets LGBT People in South Korea”. Human Rights Watch. 13 mai 2020. <https://www.hrw.org/news/2020/05/13/covid-19-backlash-targets-lgbt-people-south-korea>.
- Tumilty, Ryan. 2020. „Federal Government Announces Aggressive Measures to Battle COVID-19 as Parliament Suspended until April”. National Post. 2020. <https://nationalpost.com/news/canada/canadian-parliament-suspended-until-april-due-to-coronavirus-crisis>.
- United Nations. 2020. „Senior Officials Sound Alarm over Food Insecurity, Warning of Potentially ‘Biblical’ Famine, in Briefings to Security Council | Meetings Coverage and Press Releases”. 2020. <https://www.un.org/press/en/2020/sc14164.doc.htm>.
- Wertheim, Joel O., Daniel K. W. Chu, Joseph S. M. Peiris, Sergei L. Kosakovsky Pond, și Leo L. M. Poon. 2013. „A Case for the Ancient Origin of Coronaviruses”. *Journal of Virology* 87 (12): 7039–45. <https://doi.org/10.1128/JVI.03273-12>.
- Woo, Patrick C. Y., Susanna K. P. Lau, Carol S. F. Lam, Candy C. Y. Lau, Alan K. L. Tsang, John H. N. Lau, Ru Bai, et al. 2012. „Discovery of Seven Novel Mammalian and Avian Coronaviruses in the Genus Deltacoronavirus Supports Bat Coronaviruses as the Gene Source of Alphacoronavirus and Betacoronavirus and Avian Coronaviruses as the Gene Source of Gammacoronavirus and Deltacoronavirus”. *Journal of Virology* 86 (7): 3995–4008. <https://doi.org/10.1128/JVI.06540-11>.
- World Health Organization. 2020a. „Advice for the public”. 2020. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>.
- . 2020b. „Laboratory testing of human suspected cases of novel coronavirus (nCoV) infection”. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/330374/WHO-2019-nCoV-laboratory-2020.1-eng.pdf>.
- . 2020c. „WHO Director-General’s Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 - 11 March 2020”. 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.
- . 2020d. „WHO Statement Regarding Cluster of Pneumonia Cases in Wuhan, China”. 2020. <https://www.who.int/china/news/detail/09-01-2020-who-statement-regarding-cluster-of-pneumonia-cases-in-wuhan-china>.
- Zhu, Na, Dingyu Zhang, Wenling Wang, Xingwang Li, Bo Yang, Jingdong Song, Xiang Zhao, et al. 2020. „A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, 2019”. *New England Journal of Medicine*, ianuarie. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa2001017>.
- Zizek, Slavoj. 2020. „Coronavirus Is ‘Kill Bill’-Esque Blow to Capitalism and Could Lead to Reinvention of Communism”. RT International. 2020. <https://www.rt.com/op-ed/481831-coronavirus-kill-bill-capitalism-communism/>.